

УДК 658:336.5.02:65.014

НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Куніна Д.М.

Національний гірничий університет

м. Дніпропетровськ

Проаналізовано вплив різних груп нематеріальних активів на інноваційну діяльність підприємства. Наведено особливості зносу нематеріальних активів, які використовуються у діяльності підприємства. На цій основі обґрунтовані теоретичні положення ефективного використання нематеріальних активів. Висунута гіпотеза, що ефективне управління нематеріальними активами підприємства може бути побудоване на основі врахування ефекту мультиплікації під час визначення оптимального терміну, протягом якого на основі існуючих нематеріальних активів доцільно створювати нові нематеріальні активи.

Ключові слова: економічна ефективність, інноваційний розвиток, нематеріальний актив, підприємство

The influence of different groups of intangible assets to innovation enterprise has been examined. The peculiarities of depreciation of intangible assets used in the enterprise have been presented. Theoretical position of the effective use of intangible assets has been grounded on this basis. The hypothesis that the effective management of intangible assets of the enterprise may be constructed with regard to a multiplier effect in the determination of the optimal period during which on the basis of existing intangible assets is advisable to create new intangible assets.

Keywords: an intangible asset, cost-effectiveness, enterprise, the innovative development

Актуальність проблеми. Розбудова українського суспільства згідно принципів інноваційної моделі економічного розвитку стала сьогодні не тільки сучасною тенденцією, а й об'єктивною необхідністю. Інноваційна модель розвитку характеризується процесами створення та використання у виробництві та під час надання послуг принципово нових технологій, організаційних та управлінських рішень, які обумовлюють випуск високотехнологічної якісної продукції, проведення ефективної політики ресурсозбереження. Таким чином, інноваційна модель розвитку передбачає достатньо високий рівень інтелектуалізації економічної

діяльності [1].

Інтелектуалізація економічної діяльності являє собою процес активного використання знань, як економічного ресурсу поряд з трудовими ресурсами, основними та оборотними активами, інформацією тощо. Тому все більше уваги приділяється підвищенню ефективності використання нематеріальних активів, як визначальній складовій потенціалу підприємств.

У розвинутих країнах світу вартість нематеріальних активів інноваційних підприємств значно перевищує вартість матеріальних і розглядається, як основний чинник підвищення конкуренто-спроможності виробництва [2]. В Україні через недосконалість ринкових механізмів, суттєвий вплив інституційного фактору на прийняття рішень, традиційну орієнтацію економіки на використання природного ресурсного потенціалу замість наукового, виникає необхідність активізації інноваційної діяльності підприємств на основі підвищення ефективності управління нематеріальними активами. Тому дослідження, присвячене обґрунтуванню шляхів підвищення ефективності використання нематеріальних активів підприємства у інноваційній моделі економічного розвитку є надзвичайно актуальним та своєчасним.

Аналіз останніх наукових досліджень. Дослідженню різних аспектів проблеми інноваційного розвитку економіки України присвячено наукові праці багатьох українських вчених. Серед них О.І. Амоша, І.О. Белкін, В.М. Геєць, О.І. Килимник, О.О. Лапко, Б.А. Маліцький, О.П. Орлюк, В.П. Семиноженко, В.П. Соловійов, О.П. Степанов, Л.І. Федулова, А.О. Хребтов та інші. Сутність та особливості управління нематеріальними активами розглянуто в роботах закордонних вчених Є. Брукінга, Д. Нортон, Р. Каплана. Питанням бухгалтерського обліку нематеріальних активів, їх оцінки, визнання та аудиту, присвячено роботи українських вчених Б.Є. Бачевської, І.В. Заблудської, О.О. Решетняк, Ф.Ф. Бутинця, Б.І. Валуєва. Управління та охорона інтелектуальної власності, як частини нематеріальних активів, було досліджено у роботах Р.С. Кіріна, П.М. Цибульова, Ч.Н. Азімова, С.Г. Гордієнко, О.В. Дзера, К.В. Жудра.

Однак, не зважаючи на достатній рівень вивченості проблем інноваційного розвитку вітчизняних підприємств та управління нематеріальними активами, залишаються невирішеними деякі питання. Відсутні

єдині підходи до визначення сутності поняття та складу нематеріальних активів підприємства з урахуванням принципів інноваційної економіки, не досліджено вплив різних груп нематеріальних активів на результативність інноваційної діяльності. На багатьох підприємствах відсутня політика та механізми управління нематеріальними активами, внаслідок чого спостерігається їх не ефективне використання. Потребують удосконалення методичні підходи до оцінки ефективності використання нематеріальних активів та пошуку резервів її підвищення.

Мета роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні шляхів підвищення ефективності використання нематеріальних активів підприємства у інноваційній моделі економіки.

Викладення основного матеріалу дослідження. Нематеріальні активи є важливою складовою в інноваційній діяльності підприємства. Проте, аналізуючи статистичну інформацію за останні 8 років, можна зробити висновок, що інвестиції в нематеріальні активи в Україні займають незначну частку в загальному обсязі інвестицій. Відповідно частка нематеріальних активів у структурі майна підприємств складає менше 10% [4]. Це свідчить про те, що керівництво підприємств й досі не розглядає нематеріальні активи, як потенційне джерело конкурентних переваг [3].

Згідно [6] нематеріальний актив – це немонетарний актив, який не має матеріальної форми, може бути ідентифікований та утримується підприємством з метою тривалого використання для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях чи надання в оренду іншим особам. Виділяють наступні групи нематеріальних активів: права користування природними ресурсами; права користування майном; права на комерційні позначення; права на об'єкти промислової власності; авторське право та суміжні з ним права; незавершені капітальні інвестиції в нематеріальні активи; інші нематеріальні активи [6].

Як видно з наведеного, нематеріальні активи включають достатньо велику кількість різновидів немонетарних активів. При цьому усі вони мають спільні риси, найхарактернішою з яких є відсутність уречевленої форми. Зазвичай нематеріальні активи не можуть бути відчужені від об'єкту, якого вони стосуються, тобто нематеріальні активи завжди об'єктовані. Іншою спільною рисою різновидів нематеріальних активів

є також те, що вони через специфічний характер своєї участі у виробничому процесі, не завжди дають змогу точно визначити планову суму прибутку, що може бути одержана від їх застосування [7].

Разом з тим, що різновиди нематеріальних активів мають чимало спільних рис, у ході досліджень було виявлено суттєву розбіжність у їх характеристиках з точки зору впливу на ефективність інноваційної діяльності підприємств. Внаслідок того, що нематеріальні активи чинять різний вплив на ефективність інноваційної діяльності, її оцінка на основі тільки обсягу нематеріальних активів у вартісному вимірі без врахування структури таких активів може виявитися хибною.

Завдяки переліченим нематеріальним активам підприємство має можливість випускати на ринок якісно нові або суттєво удосконалені товари та послуги, які переважають за своїми характеристиками усі наявні на ринку зразки та є достатньо конкурентоспроможними. Таким чином, цей різновид нематеріальних активів прямо впливає на ефективність інноваційної діяльності, тобто на впровадження інновацій та отримання додаткової вигоди.

В той самий час такі нематеріальні активи, як репутація компанії, або гудвіл, права на користування майном або природними ресурсами, ліцензійні угоди, угоди франчайзингу у порівнянні з вище зазначеними об'єктами права інтелектуальної власності практично не мають впливу на інноваційну діяльність підприємства. Це пов'язано з тим, що такі нематеріальні активи або прямо не впливають на якість та ступень новизни продукції та послуг (бренд, права на користування майном), або є знаннями, які підприємство придбало у інших організацій і які мають відносну новизну для певного географічного ринку (франчайзинг-угоди).

Обґрунтувавши певну групу нематеріальних активів, управління якими створює умови результативної інноваційної діяльності на підприємстві, розглянемо особливості зносу цієї групи активів з точки зору процесу перенесення частини їх вартості у собівартість продукції та у контексті забезпечення високого ступеня інноваційності цієї продукції.

Нематеріальні активи за особливостями процесу їх зносу тяжіють до основних фондів. Під зносом нематеріальних активів розуміють втрату ними корисності для виробничого процесу, а також ринкової вартості внаслідок дії різноманітних внутрішніх та зовнішніх факторів.

Першою особливістю зносу нематеріальних активів у порівнянні з основними фондами є те, що вони не мають фізичного старіння, а характеризуються виключно моральним зносом. При цьому у ході досліджень було виявлено, що не усі характеристики морального зносу притаманні нематеріальним активам. Наприклад, нематеріальні активи, які прямо впливають на ефективність інноваційної діяльності підприємства (права інтелектуальної власності на винаходи, технології) не можуть мати зовнішнього зносу внаслідок відсутності уречевленої форми.

Методом аналізу та узагальнення окреслимо основні, на наш погляд, види морального зносу, які можуть бути віднесені до процесу старіння нематеріальних активів та враховані під час розробки методичного інструментарію для розрахунку їх амортизації. Це технологічний та функціональний моральний знос. Технологічний знос полягає у старінні тих принципів технологій, які покладено у основу отриманого результату наукових досліджень, який складає інтелектуальну власність підприємства та нематеріальний актив. Зазвичай таке старіння відбувається внаслідок появи фундаментальних наукових відкриттів, які змінюють технологічний уклад. Наприклад технологія, яка працює за рахунок традиційних джерел енергії (вугілля, нафта, газ тощо) є морально зношеним нематеріальним активом у технологічному плані, якщо її порівнювати з технологією, яка працює за рахунок альтернативних джерел енергії. Визначимо технологічний знос, як знос першого порядку. Функціональний знос характеризується зниженням функціональних можливостей у виконанні об'єктом, який створено на основі унікальних знань, закладених у нематеріальний актив, тих чи інших операцій. Визначимо функціональний знос, як знос другого порядку.

Основним методом визначення морального зносу нематеріальних активів є метод порівняння з новими, більш досконалішими об'єктами, створеними на основі принципово нових знань, закладених у нематеріальний актив [8].

Наступною особливістю зносу нематеріальних активів, яка була виявлена у ході досліджень, є те, що вони не можуть вважатися застарілими, поки не з'явиться уречевлений об'єкт з кращими характеристиками, створений на основі нових нематеріальних активів. Тобто поява тільки нових нематеріальних активів не матиме для підприємства ризиків морального

зносу існуючих нематеріальних активів, доти, доки нові нематеріальні активи не будуть втілені у фізичній формі.

На відміну від процесу старіння основних засобів, знос нематеріальних активів може штучно гальмуватися підприємством внаслідок «ефекту мультиплікації» нематеріальних активів. Відомо, що часткова модернізація або ремонт існуючого обладнання здатна тільки подовжити термін його корисного використання і лише трохи пригальмувати процес морального старіння. Динаміку корисності такого обладнання скоріше можна охарактеризувати, як спадаючу, і врешті-решт таке обладнання буде повністю утилізовано, тобто де-матеріалізовано. Навпаки, знання, які закладено у нематеріальний актив нікуди не зникнуть. При цьому на їх основі можна отримати нові знання, дуже близькі до попередніх. У свою чергу, на основі нових знань можна отримати новіші знання і т.д. Але у основі такого ряду нематеріальних активів підприємства знаходитиметься первинний нематеріальний актив. Описаний процес помноження нематеріальних активів запропоновано назвати ефектом їх мультиплікації. Чим швидше відбувається мультиплікація нематеріальних активів, тим більше підприємство захищене від морального зносу таких активів внаслідок зниження ризиків появи нових удосконалених аналогів. Тобто підприємство самостійно або за допомогою сторонніх організацій займається удосконаленням наявних нематеріальних активів.

Доцільно наголосити на принциповій різниці мультиплікації та оновлення нематеріальних активів. Оновлення нематеріальних активів означає процес придбання незалежних один від одного нематеріальних активів, що ставить підприємство у залежність від ринку знань та не знімає ризику морального старіння наявних нематеріальних активів. Мультиплікація означає процес удосконалення існуючих нематеріальних активів.

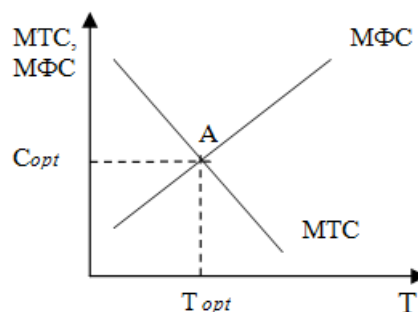
Таким чином, на основі вище наведеного можуть бути розроблені концептуальні положення ефективного використання нематеріальних активів на підприємстві. Ці положення полягають у наступному. Для розвитку інноваційної діяльності на підприємстві доцільно управляти тими нематеріальними активами, які змінюють фізичну якість або собівартість продукції, що виготовляється або послуг, що надаються. Для ефективного управління нематеріальними активами слід визнача-

ти термін їх морального зносу з урахуванням особливостей старіння нематеріальних активів.

При розгляді питання корисності нематеріальних активів слід зазначити, що термін їх корисного використання встановлюється підприємством самостійно, як правило, експертним шляхом на основі зіставлення з найближчим аналогом [9]. При цьому зазвичай враховується термін корисного використання подібних активів; моральний знос, що передбачається; правові обмеження; термін використання інших активів підприємства.

З метою ефективного управління нематеріальними активами на підприємстві доцільно обґрунтувати теоретичні підходи до визначення оптимального терміну проведення мультиплікації наявних нематеріальних активів.

Так, на нашу думку, оптимальний термін проведення мультиплікації наявних нематеріальних активів дорівнює такій кількості років (або інших умовних одиниць), при якій рівень морального технологічного старіння нематеріальних активів, МТС, дорівнює ступеню морального функціонального старіння, МФС (рис.1).

Рис.1 Оптимальний термін мультиплікації наявних нематеріальних активів на підприємстві

Таким чином, з метою ефективного управління нематеріальними активами на підприємстві доцільно здійснювати мультиплікацію наявних нематеріальних активів доти, доки така мультиплікація дає нові й новітні нематеріальні активи, у яких рівень морального старіння не перевищує рівень технологічного старіння.

Рівень морального зносу нематеріальних активів зазвичай розраховується за допомогою методичних інструментів амортизації основних фондів, але за умови визначеного експертним шляхом терміну корисного використання нематеріальних активів. З огляду на дуже велике різноманіття видів нематеріальних активів, досить проблемним є пошук

подібних активів. При цьому відсутнє наукове обґрунтування встановленого терміну використання.

Деякі види нематеріальних активів підлягають ризику підвищеного морального зносу. До таких об'єктів можна віднести об'єкти інтелектуальної власності в галузях з найбільш динамічним розвитком: економіки та інформаційних технологій. Слід зазначити, що віддача від нематеріальних активів у перші періоди їх використання на підприємстві вище, ніж у подальші періоди. Іншими словами, нові об'єкти інтелектуальної власності можуть принести більший прибуток підприємству за рахунок того, що в цей період у відповідному сегменті ринку конкретний вид продукції або послуг може бути відсутнім.

Висновки. Таким чином, у ході проведених досліджень було теоретично обґрунтовано шляхи підвищення ефективності використання нематеріальних активів підприємства у інноваційній моделі економіки.

Було встановлено, що різні групи нематеріальних активів чинять різний вплив на ефективність інноваційної діяльності підприємства. На цій підставі потребують розробки спеціальні механізми управління саме тими групами, від яких прямо залежить рівень інноваційності продукції підприємства, швидкість протікання та рентабельність інноваційних процесів.

Ті групи нематеріальних активів, які суттєво впливають на інноваційну діяльність підприємства мають певні особливості зносу. Серед них відсутність фізичного старіння нематеріальних активів, відсутність морального зовнішнього старіння, залежність морального технологічного та функціонального старіння від терміну появи уречевленого об'єкту нових нематеріальних активів.

Моральний знос нематеріальних активів може бути пригальмований через дію «ефекту мультиплікації», який полягає у створенні на основі наявних нематеріальних активів нових нематеріальних активів одного або споріднених технічних рядів.

На цій основі висунута гіпотеза, що ефективне управління нематеріальними активами підприємства може бути побудоване на основі врахування ефекту мультиплікації під час визначення оптимального терміну, протягом якого на основі існуючих нематеріальних активів доцільно створювати нові нематеріальні активи. Цей термін дорівнює кількості років,

при якій моральний функціональний знос та моральний технологічний знос певного нематеріального актива дорівнюють одне одному.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інтелектуальна власність є одним із самих незадіяних ресурсів підприємства [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://averti.com.ua/publikatsii-sotrudnikov-averti/intelektualna-vlasnist-e-odnim-iz-samih-nezadiyanih-resursiv-pidpriemstva.html>
2. Гребешкова О.М., Мельник О.В. Базові положення стратегічного управління нематеріальними активами підприємства // Вісник Хмельницького національного університету. – 2008. – № 6. – Том № 2. – С. 132
3. Держкомстат України, Капітальні інвестиції [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/ibd/ibd_rik/ibd_u/ki_u.html
4. Гребешкова, О.М., Федорцова, І.О. Стратегічна діагностика активів підприємства [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://economica.org.ua/2009/stratdiagaktiviv/>
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO8.aspx>
6. Нематеріальні активи (ресурси) підприємств [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://books.br.com.ua/371>
7. Оценка нематериальных активов [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ceae.ru/pub-ocenematact.htm>
8. Операции с нематериальными активами // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.avers.dp.ua/documents/new139.htm>
9. Способы начисления амортизации объектов нематериальных активов // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.lonsphotography.com/component/content/article/279-sposobi-nachisleniya-amortizatsii-ob'ektov-nematerialnih-aktivov-.html>